ABDÜLGANÎ GÜRÂNÎ VE "TERCÜME-İ DÎBÂCE-İ TELHÎS-İ MİFTÂH" ADLI ESERİ

Ahmet AKDAĞ*

Öz

Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm adlı eserinin üçüncü bölümünü belâgate ayırmıştır. Kendisinden sonra gelen âlimler, Sekkâkî'nin söz konusu eserinin ilgili bölümünün daha iyi anlaşılması, genişletilmesi, farklı dillere aktarılması vb. sebeplerle birçok şerh, tercüme, hâşiye ve muhtasar kaleme almışlardır. Bu âlimlerden birisi de Miftâhu'l-Ulûm'un üçüncü bölümünü ihtisar eden Hatîb el-Kazvînî'dir. Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh isimli eseri, Miftâhu'l-Ulûm'da bulunmayan kimi kısımlar ihtiva etmesi, bazı âlimlerin görüşlerine yer vermesi ve kimi meseleler hakkında birtakım tenkitlerde bulunması gibi hususlardan dolayı belâgat alanında önemli bir yer teşkil etmiştir. Telhîsü'l-Miftâh'ın bu özellikleri, onun farklı dillere tercüme edilmesini ve bazı ibarelerinin, kısımlarının ve örnek gösterilen beyitlerinin şerh edilmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada Telhîsü'l-Miftâh'ın yalnızca dîbâce ve mukaddimesinin Türkçeye tercümesinden müteşekkil bir eser üzerinde durulacaktır. Söz konusu tercüme, kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Abdülganî Gürânî tarafından kaleme alınmıştır. Yazarı hakkında bilgi bulunmadığı için tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmeyen eserin iki nüshası tespit edilebilmiştir. Bunlar, 1682 ve 1692 tarihlerinde istinsah edilmişlerdir. Çalışmamızda evvela Abdülganî Güranî ve tercümesinden bahsedilmiştir. Ardından tercümenin kaynak metni olan Telhîsü'l-Miftâh hakkında bilgi verilmiş ve tercümenin nüshaları tanıtılmış, muhtevası ve üslûp özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tercümenin eldeki iki nüshasından hareketle hazırlanan transkripsiyonlu metin verilmiştir. Çalışmanın sonuna ise tercümenin her iki nüshasından birer sayfa eklenmiştir

Anahtar Kelimeler: Telhîsü'l-Miftâh, Kazvînî, Abdülganî Gürânî, tercüme, belâgat.

❁ ❁ ❁

Abdülganî Gürânî and His Work Called "Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh"

Abstract

Sekkâkî devoted the third part of his Miftâhu'l-Ulûm to the rhetorics. Scholars following Sekkâkî penned many commentaries, translations, apostils on the relevant sections of Sekkâkî's to better understand them, expand their scope and to

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, angelir.02@hotmail.com.

translate them into different languages. One of these scholars is Khatib al-Qazwini who condensed the third section of Miftâhu'l-Ulûm with the name of Telhîsü'l-Miftâh. Telhîsü'l-Miftâh has an important place in the field of rhetorics in that it contains some sections about rhetorics not included in Sekkâkî's the work, in that it analyzes the views of some scholars and criticizes some issues and so on. These features of Telhîsü'l-Miftâh made it seminal work to be translated into different languages with commentaries on some of its phrases, parts and sample couplets.

This study focuses on only a work that consists of a Turkish translation of Telhîsü'l-Miftâh's preamble and preface. The implied translation was penned by writer named Abdülganî Gürânî, about whom almost no information is available in sources. Two copies of this work, whose exact date of production still is unknown, are at hand at present. These two copies were made in 1682 and 1692. This study, after giving information about Abdülganî Gürânî and his translation and Telhîsu'l-Miftâh and copies of this translation, deals with the content and literary style of the work. After that has been included a transcribed text that was produced out of the available two copies. Also a page of both copies of translation is added to the end of the study.

Keywords: Telhîsü'l-Miftâh, Qazwini, Abdülganî Gürânî, translation, rhetorics.

Abdülganî Gürânî ve Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh'ı

Eserin mütercimi Abdülganî Gürânî'nin hayatı ve tercümeyi ne zaman yaptığıyla alakalı olarak taranan kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eserin mevcut iki nüshasından birinin 1682, diğerinin ise aşağıda açıklanacağı üzere 1692 veya buna yakın bir tarihte istinsah edildiği düşünüldüğünde eserin bu tarihlerden önce kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bundan hareketle başta XVI. ve XVII. yüzyıl tezkireleri olmak üzere taranan eserlerin hiçbirisinde Abgülganî Gürânî ismine tesadüf edilememiştir. Bu durum, eserin Abdülganî Gürânî'ye aidiyetinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Mütercim, eserinin girişinde ismini Abdülganî Gürânî olarak zikretmekte ve bu tercümeyi bir arkadaşının isteği üzerine kaleme aldığını belirtmektedir. Aynı zamanda eserin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndeki nüshasında "Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh li-Abdülganî el-Gürânî" başlığı bulunmaktadır. Bu iki husus tercümenin Abdülganî Gürânî tarafından yapıldığını göstermektedir.

Abdülganî Gürânî'nin bu eseri, her ne kadar "Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh" adıyla kaydedilmiş olsa da eser, Telhîsü'l-Miftâh'ın dîbâcesinin yanı sıra mukaddimesinin de tercümesidir.

Tercümenin Kaynak Metni Telhîsü'l-Miftâh

Abdülganî Gürânî'nin eserinin kaynak metni olan Telhîsü'l-Miftâh, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm adlı eserinin belâgate dair üçüncü bölümünün ihtisarıdır. Hatîb el-Kazvînî'nin belâgate dair olan bu eseri, kendisinden sonraki belâgat konusunda eser veren âlimler üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Bu esere çok sayıda tercüme, şerh, hâşiye, muhtasar vb. yazılmıştır.[1] Eserin ilk şerhi eserinin kapalı, anlaşılmayan ve epeyce kısaltılmış olan bölümlerini açıklığa kavuşturmak amacıyla Kazvînî'nin kendisi tarafından kaleme alınan el-İzâh'tır. Telhîsü'l-Miftâh, yalnızca Miftâhu'l-Ulûm'un üçüncü kısmının bir özeti değil, aynı zamanda hem Kazvînî'nin hem de belâgat üstatlarının konuyla alakalı görüşlerine yer vermesi açısından orijinal bir eserdir. Telhîsü'l-Miftâh, tertip bakımından Miftâhu'l-Ulûm ile birtakım farklılıklar arz etmektedir. Söz gelimi Miftâh'ta fesâhat ve belâgat konuları beyân ilminden sonra ele alınırken Telhîs'te bu konular Miftâh'ta olmayan mukaddime bölümünde yer almıştır. Yine Telhîs'in sonunda yer alan hâtime bölümü Miftâh'ta bulunmamaktadır. Kazvînî yeri geldikçe Sekkâkî'yi eleştirmeyi de ihmal etmemiştir. Örneğin me'ânî ilminin tarifi, aklî mecâz, müsnedün ileyhin nekre oluşunun ifade ettiği anlamlar, müsnedün ileyhin te'kîdi, müsnedün ileyhin tahsis için öne alınması, hakîkat ve mecâz, iltifât, kalb, takdîm, fasl ve vasl, istiârenin bazı kısımları vb. gibi konularda Sekkâkî'nin ileri sürdüğü bazı görüşlere karşı çıkarak kendi görüşlerinin haklılığını ispatlamaya çalışmıştır.[2] Kaz-

[1] Bu esere yazılan şerh, tercüme, hâşiye, ihtisâr vb. için bkz. Mehmet Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1997; İbrahim Şaban, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagata Dair Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 2008, Sayı: 13, s. 119-134; İbrahim Şaban, "Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 2011, Sayı: 17, s. 108-132; A. Sami Benli, *Başlangıçtan Fatih Devri Sonuna Kadar Belagata Dair Eser Veren Osmanlı Âlimleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1991; Ömer İshakoğlu, *Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belagata Yaptığı Katkılar*, Yayımlanmamış Yüsek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2004; M. A. Yekta Saraç, "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies Günay Kut Armağanı,* 2004, c. III, s. 311-344; Murat Aytekin, *Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'u'n-Nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006; İsmet Şanlı, *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi [Tenkitli Metin]*, Ürün Yayınları, Ankara 2010.

[2] Yalar, *a.g.e.*, s. 68-69.

vînî'nin bu eseri, Osmanlı medreselerinde uzun bir süre ders kitabı olarak okutulmuştur.

Eser bir dibâce, bir mukaddime, üç ana bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır.

Dibâce kısmında Kazvînî, Miftâhu'l-Ulûm'u daha önce belâgatle ilgili yazılmış eserlerin en faydalısı, belâgat kurallarını bir arada toplaması açısından en tamı ve güzeli olarak övmüş; ancak eserde bazı gereksiz uzatmalar, muğlak ifadeler yer aldığı için bu kısımların ayıklanmaya ve açıklanmaya muhtaç olduğunu belirterek kendi eserinin yazılış sebebini açıklamaktadır.[3]

Mukaddimede ana hatlarıyla fesahat ve belâgat kavramları üzerinde durulmuştur. Bu kavramlardan sonra yazar, belâgatin tasnifi meselesine değinmiştir.

Eserin birinci bölümü me'ânî ilmine tahsis edilmiştir. Eserin en geniş kısmı bu bölümdür. Bu bölümde üzerinde durulan konular şunlardır: Haberî isnadın halleri, müsnedün ileyhin halleri, müsnedin halleri, fiilin müteallikatının (fâil, mef'ûl vb.) halleri, kasr, inşa, fasıl ve vasıl, îcâz, itnâb ve müsavât.[4]

Eserin ikinci bölümünde beyân ilmi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde öncelikle beyân ilminin tarifi yapılmış akabinde teşbîh, hakikat ve mecâz, istiâre ve kinâye gibi sanatlar örnekleriyle anlatılmıştır.[5]

Üçüncü bölüm bedî' ilmiyle alakalıdır. Bu bölümde mutâbakat (tıbâk, tezâd), mürâʻatü'n-nazîr, irsâd, müşâkele, müzâvece, aks, rücûʻ, tevriye, istihdâm, leff ü neşr, cemʻ, tefrîk, taksîm, cemʻ maʻa't-tefrîk, cemʻ maʻa't-taksîm, cemʻ maʻa't-tefrîk ve't-taksîm, tecrîd, mübâlağa, mezhebü'l-kelâmî, hüsnü't-taʻlîl, tefrîʻ, te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, te'kîdü'z-zem bimâ yüşbihü'l-medh, istitbâʻ, idmâc, tevcîh, hezl, tecâhüli ʻârif, kavl bi'l-mûcib, ittirâd, cinâs, reddü'l-ʻacüz ʻale's-sadr, secʻ, müvâzene, kalb, teşrîʻ ve lüzûm mâ-lâ-yelzem sanatları üzerinde durulmuştur.[6]

Bedî' ilminden sonra hâtime kısmı gelmektedir. Bu kısım Miftâhu'l-Ulûm'da bulunmamaktadır. Burada Kazvînî serîkat-ı

[3] Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Halil İbrahim Şahin, *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul 2012, s. 7-9.
[4] Ustaosmanoğlu, Şahin, *a.g.e.*, s. 31-402.
[5] Ustaosmanoğlu, Şahin, *a.g.e.*, s. 403-547.
[6] Ustaosmanoğlu, Şahin, *a.g.e.*, s. 548-705.

şi'riyye, iktibâs, tazmîn, akd ü hall, telmîh ve kompozisyonla alakalı berâ'at-ı istihlâl, iktizâb, tahallüs gibi konular hakkında açıklamalarda bulunmakta ve örnekler vermektedir.

Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh

a. Eserin Nüshaları

1.Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş 542: 1b sayfasında 18, 11a'da 12 ve geriye kalan sayfalarda 21 satır bulunan bu nüsha, talik hatla yazılmış olup dış ve iç ölçüleri 200x147-145x72 mm'dir. Bu nüshanın başında "bismihi'l-ganî" başlığı bulunmaktadır. Nüshada Telhîsü'l-Miftâh'ın tercüme edilen kelime, ibare ve cümlelerinin üzeri kırmızı mürekkepli kalemle çizilmiştir. Bu nüshanın başında ve sonunda Emîr Hoca lakaplı Seyyid Abdülkâdir Üsküdârî'nin mührü bulunmaktadır. Ayrıca nüshanın baş tarafında yer alan "Emîr Hâce Efendi'nin Vâlide-i Atîk Câmi'-i şerîfine rızâ'en-lillâh vakf eylediği kitâblardandır" ibaresinden eserin Seyyid Abdülkâdir Üsküdârî tarafından kütüphaneye bağışlandığı anlaşılmaktadır. Bu nüsha, Muhammed bin Himmet tarafından Hicrî 1094 [Milâdî 1682/1683] yılında İstanbul'da istinsah edilmiştir.

2. Türk Dil Kurumu Yazmaları A 273/7: Türk Dil Kurumu Yazmaları A 273/7 numarada 125b-136b varakları arasında yer alan bu nüshanın dış ve iç boyutları 205x150-140x72 mm'dir. İlk ve son sayfaları hariç her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Eser taç filigranlı kâğıda yazılmıştır. Söz başları ve kaynak metnin ibarelerinin bulunduğu kısımların üzeri kırmızıdır. Nesih hatla yazılmış olan bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Ancak bu nüshanın kayıtlı bulunduğu eserin muhtevasında toplam 13 eser bulunmaktadır. Tercüme-i Dîbâce-i Telhîsü'l-Miftâh, bu eserler içerisinde yedinci sırada bulunmaktadır. A 273 numarada bulunan 13 eser de aynı hatla yazılmıştır. Ancak sadece altıncı sırada bulunan "Mecmu'a-i Muammeyât" başlığıyla kayıtlı bulunan eserin 1692 yılında istinsah edildiği belirtilmiştir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda bu numaradaki bütün eserlerin birbirine yakın tarihlerde istinsah edilmiş olması muhtemeldir. Bundan hareketle Abdulganî Gürânî'nin bu kütüphanedeki nüshasının istinsahının da yaklaşık olarak 1692 yılı civarı olduğunu düşünmekteyiz.

Her iki nüshanın istinsah olması ve aralarında pek fazla farklılık olmamasına binaen neşir için daha eski nüsha olan Kemankeş 542 numaralı nüsha tercih edilmiştir. Ancak nüsha-

lar arasındaki farklılıklar dipnotta gösterilmiş olup kimi zaman Türk Dil Kurumu Yazmaları'ndaki nüshada daha doğru olduğuna kanaat getirilen bazı kelime ve kelime grupları neşre esas alınmış ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki şekli de dipnotta verilmiştir. Bazı cümlelerde görülen harf, ek, kelime ve kelime gruplarındaki eksiklikler de A 273/7 numaralı nüshadan istifade edilerek giderilmiştir.

Neşirde Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş 542 numaralı nüsha için S. kısaltması, Türk Dil Kurumu Yazmaları A 273/7 numaralı nüsha içinse TDKY. kısaltması kullanılmıştır. Metin kurulurken Arapça kısımlar yine Arap harfleriyle verilmiştir. Ancak 9a sayfasındaki Arapça bir cümle imlâsından dolayı tam olarak anlaşılmadığından metne olduğu gibi dâhil edilmiştir. Okunamayan kelimeler "...." şeklinde gösterilmiş olup dipnotta metindeki şekli aynen verilmiştir. Doğruluğundan şüphe edilen kelimelerin ise sonuna soru işareti "?" konmuştur. Metne yapılan ilaveler köşeli parantez "[]" içerisine alınmıştır. Arapça kısımlar kaynak metinle karşılaştırılmış olup farklılık veya eksiklikler dipnotta belirtilmiştir.

b. Eserin Muhtevası ve Üslûp Özellikleri

Eser Arapça kısa bir girişle başlamaktadır. Bu Arapça kısımdan sonra mütercim kaynak metni tercümeye başlamıştır. Abdülganî Gürânî'nin bu eseri Telhîsü'l-Miftâh'ın dîbâce ve mukaddime kısımlarının tercümesidir. Mütercim genellikle ibare ibare tercüme usûlünü benimsemiştir. Öncelikle kaynak metnin ibaresi verilmiş ardından bu ibare Türkçeye tercüme edilmiştir. Söz konusu ibareler tercüme edilirken motamot bir çeviri yapılmamıştır. Mütercimin, tercüme ettiği cümle veya ibaredeki bazı kelimeleri gramer bakımından tahlile tabi tuttuğu görülmektedir (Örnek için bkz. 3b-4a sayfalarındaki مقدمه kelimesine).

Mütercim, konunun daha iyi anlaşılması için bazen tercüme ettiği kısımla alakalı Türkçe ve Farsça ibare veya beyit örnekleri de vermiştir. Örneğin tenâfür-i kelimât bahsinde mütercim konuyla alakalı "*bir berber bir berbere bre berber berü bak* (vr. 6a)" cümlesini ve ta'kîd-i ma'nevî bahsinde aşağıdaki Türkçe beyti örnek göstermiştir:

Ehl-i diller meclisinde sen ırag olma sakın

Kim bu meclisden ırag olan olur Hakk'a yakın (vr. 7b)

Mütercim bazı şâhid beyitleri tercüme etmeden önce bu beyitlerdeki kelimelerin lugat manalarını vermiş ve ardından beyitleri tercüme etmiştir (Örneğin İmru'u'l-Kays'ın tenâfür-i hurûf bahsine misal getirilen beyti için 4b, garâbete misal getirilen beyit için 5a ve kesret-i tekrâr ile tetâbu'-ı izâfât bahsine misal getirilen beyitler içinse 7b ile 8a varaklarına bakılabilir). Bazı şâhid beyitleri ise nahiv kaideleri açısından incelemiştir (Örnek için kelâmdaki ta'kîd bahsine şâhid gösterilen 6b sayfasındaki Farazdak'ın beytine bkz.). Mütercimin bu gibi tutumları genellikle şerh metinlerinde karşılaşılan bir hususu göstermektedir.

Mütercimin, mukaddime kısmının girişinde kaynak metnin içeriği hakkında okuyucuyu bilgilendirdiği görülmektedir (vr. 4a).

Tenâfür-i hurûf bahsiyle alakalı mütercim, kaynak metinde olmayan bir sözü misal getirmiştir. Daha sonra misal getirdiği bu sözün kime ait olduğuna ve hangi şartlar altında söylendiğine dair iki farklı kaynakta yer alan bilgilere yer vermiştir. Ancak hangisinin doğru veya yanlış olduğuna dair herhangi bir şey söylememiştir. Mütercim, her ne kadar bahsedilen sözün doğruluk veya yanlışlığını sorgulamamış olsa da farklı kaynaklardaki bilgileri aktararak akademik bir tutuma yaklaşmıştır.

Kaynak metinde belâgatle kelâm ve mütekellimin vasıflandığından kelimenin vasıflanmadığından bahsedilen kısım tercüme edilirken, mütercim tarafından "kelâm-ı belîğ" ve "recül-i belîğ" ifadelerinin kullanıldığı ancak "kelime-i belîğ" ifadesine Arapçada hiç rastlanılmadığı dile getirilmiştir (vr. 4b). Burada mütercimin, konuyla alakalı verdiği örneklere delil göstermeye çalıştığı görülmektedir.

Mütercim, kimi zaman kaynak metinde bir mısra'ı misal getirilen beyitlerin diğer mısra'larına da eserinde yer vermiştir. Söz gelimi kaynak metinde kelimedeki tenâfüre kulağa hoş gelmeyen sözlerin de yol açtığına dair Mütenebbî'nin bir mısra'ı örnek gösterilmişken, tercümede söz konusu beytin diğer mısa'ına da yer verilmiştir (vr. 5b).

Mütercim, alıntı yaptığı eserleri ve eser sahiplerinin adlarını da genellikle anmıştır (Örneğin Abdülkâhir Cürcânî'nin Delâ'ilü'l-İ'câz adlı eserinden yararlanılan kısım için bkz. vr. 9b).

Eserin dili genellikle sade olmasına rağmen bazen süslü ve sanatlı cümlelere başvurulduğu da görülmektedir.

Mütercimin, kaynak metnin bazı ibarelerini devrik cümlelerle tercüme ettiği görülmektedir. Örneğin kaynak metindeki "فی المتکلّم ملکةٌ یقتدربها علی التّعبیر عن المقصود بلفظٍ فصیح" cümlesi devrik olmak üzere şu şekilde tercüme edilmiştir: "*Ve fesāḥat mütekellimde bir keyfiyyet ve ḳuvvetdür ki mütekellim ḳādir olur anuñla maḳṣūduñ taʿbīr ve tefsīrine lafẓ-ı faṣīḥ ile* (vr. 8a)".

[METİN]

[1b] Bismihi'l-Ġanī

نحمدك یا من جعل تلخیص البیان مفتاحالکنوز بدائع القرآن ونصلّی علی سیّدنا محمد اعجز مصاقع بلغاء بنی عدنان واخرس شقاشق فصحاء ال بنی قحطان وعلی آله کمّی بیداء البداعة واصحابه رکبُ میدان البراعة مادام اهل البیان مشار الیه بالبنان و بعد یقول البعد المفتقر الی اللطف الربّانی اضعف الوری عبد الغنی الکورانی لِمَا صرفت الهمّة نحو .....[7] العلیة و السدّة السنیه وشرفت بخدمة نور خدمة الانسان ونور حدیقة الاحسان مباهی الاصحاب ورئیس زمرة الکتاب ملاذ الفضلاء وافضل النبلاء المحفوف بصنوف عواطف ربٍّ وفیٍّ ینبوع الکمالات محد و مسا الشهیر بمصطفی صانه الله تعالی عن النوائب والالم بحرمة صاحب العلامة(؟) والعلم التمس منّی ترجمة تلخیص المفتاح لیتّضح فی مطالعة بعض الاخوان عامة الاتضاح فاجبت ما هو الالتماس مع قلّة البضاعة وعدم .....[8] متحمّداً متصلّیاً متوکّلاً.

328| db

الحمد Yaʿnī sipās ü sitāyiş ezelden ebede varınca her ḳanḳı ḥāmidden olursa olsun لله Ḥaḳ sübḥānehu içün ṣābitdür. علی ما انعم inʿāmı üzre yaʿnī bize inʿām-ı ʿām ve iḥsān-ı tām itdügi üzre. Pes ما انعم terkībinde vāḳiʿ ما maṣdariyye الحمدلله علی انعامه taḳdīrindedür. و علّم من البیان مالم نعلم daḫi ḥamdullāhu teʿālā içün ṣābitdür taʿlīm itdügi üzre bilmedügümüz şeyʾi ki ol beyāndur. Pes

[2a]

من البیان'da olan من beyāniyyedür ve lafẓ-ı beyān ibhām u tevriyeden(?) ḫālī degildür. والصّلوة علی سیّدنا محمد خیر من نطق بالصّواب daḫi raḥmet bizüm seyyidümüz Muḥammed üzerine olsun. Şol Muḥammed ki ṣavābla nuṭḳ idenüñ ḫayrlusıdur. و افضل من اوتی الحکمة و فصل الخطاب daḫi şol Muḥammed ki ḥikmet ve faṣlu'l-ḫiṭāb iʿṭā olınmış kimesnenüñ efḍalidür. Faṣlu'l-ḫiṭābdan murād Ḳurʾān-ı Ḳadīm'dür. Ve ḥikmetden maḳṣūd Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'den istiḫrāc olınan aḥkāmdur. Ve faṣlu'l-ḫiṭābuñ iżāfesi ṣıfatuñ mevṣūfına iżāfesi[9] ḳabīlindendür. Pes el-ḫiṭāb el-fāṣıl taḳdīrinde olur. علی آله الاطهار و صحابته و الاخیار daḫi ṣalāt ve raḥmet Ḥażret-i Muḥammed'üñ denesden ḫālī āli ve ḫayrlu aṣḥābı üzerine olsun. Ve صحابته aṣlında maṣdardur ṣoñra aṣḥāb içün ism ḳılındı. امّا بعد Yaʿnī Ḫüdā-yı Müteʿāl'e ḥamd ve Resūl-i Ekrem'e ve āl ü aṣḥāb-ı güzīne ṣalāt u raḥmetden ṣoñra بعد esmāʾ-i münḳaṭıʿadandur. Yaʿnī

[7] Metinde العتبة şeklinde imlâ edilmiştir.

[8] Metinde الاکساکل şeklinde imlâ edilmiştir.

[9] ṣıfatuñ mevṣūfına iżāfesi: Bu kısım S. nüshasında yoktur.

iżāfeden münḳaṭıʿ ẓurūfdandur. Pes بعد الحمد والصلوة taḳdīrinde olur. امّا بعد kelime-i faṣlu'l-ḫiṭābdur. Bu maʿnī ile ki fāṣıladur ḫuṭbe ile ḫiṭāb mābeyninde ḫuṭbe ḥamd ü beyāna müştemil kelāma ıṭlāḳ olınur ve ḫiṭāb maḳṣūdı mutażammın olan kelāma dinülür. فلمّا كان علم البلاغة وتوابعها Vaḳtā ʿilm-i belāġat ki ʿilm-i meʿānī ve ʿilm-i beyāndur ve tevābiʿi ki ʿilm-i bedīʿdür. من اجلّ العلوم قدراً Miḳdār u taʿẓīm yönünden ʿulūmuň yücesi idi. كان اجلّ العلوم, ḫaberidür'nüň. و ادقّها سراً daḫi fażl u ḫulūṣ yönünden ʿulūmuň ziyāde incesi idi. اذ به يعرف دقائق العربيّة و اسرارها Zīrā ol

[2b]

ʿilm-i belāġat sebebi ile bilinür ʿulūm-ı ʿArabiyyenüň daḳīḳ maḥalleri ve gizlü nükteleri. و يكشف عن وجوه الاعجاز فى نظم القرآن استارها daḫi anuňla açılur perdeler iʿcāz yüzlerinden ol vücūh-ı iʿcāz veyāḫod ol iʿcāz naẓm-ı Ḳurʾān-ı Kerīm'de olduġı ḥālde. و كان القسم الثالث من مفتاح العلوم الّذى صنّفه الفاضل العلاّمة ابو يعقوب يوسف السّكّاكى Ve vaḳtā fāżıl-ı ʿallāme Ebū Yaʿḳūb Żiyāʾe'd-dīn Yūsuf Sekkākī'nüň taṣnīf eyledügi Miftāḥ-ı ʿUlūm'uň üçünci ḳısmı اعظم ما صنّف فيه من الكتب المشهورة نفعاً ʿilm-i belāġatde ve taṣnīf olınanuň aʿẓamı idi nefʿ yönünden ki ol kütüb-i meşhūredür sikkīn bacaḳ didükleri āletdür müẕekker ve müʾenneṯ olur ammā keṯīr müẕekker olmaḳdur cemʿi sekākīn gelür ve ṣānifi Sekkāk اعظم كان'nüň ḫaberidür. Ve من الكتب'de olan من beyāniyyedür. لكونه احسنها ترتيباً Ol ḳısm-ı ṣāliṯ kütüb-i meşhūrenüň tertīb yönünden aḥseni olduġıçün واتمّها تحريراً daḫi tehẕīb-i kelām yönünden kütüb-i meşhūrenüň ekmeli olduġıçün واكثرها للاصول جمعاً daḫi cemʿ yönünden uṣūl ve rüʾūs mesāʾili kütüb-i meşhūreden ekṯer olduġıçün الحشو و التطويل و لكن كان غير مصونٍ من[10] ammā ol ḳısm-ı ṣāliṯ maḥfūẓ degil idi ḥaṣv u taṭvīlden yaʿnī zāʾid-i müstaġnī ʿanhdan ve aṣl-ı murād üzre fāʾidesüz olan zāʾidden. Ve ḥaṣv ile taṭvīl mābeyninde farḳ oldur kim ḥaṣvde ziyāde olan müteʿayyendür ve taṭvīlde ziyāde olan müteʿayyen degildür. والتّعقيد daḫi taʿḳīdden maṣūn degil idi.

[3a]

Ve taʿḳīdden murād maʿnāsı muġlaḳ olub[11] sühūletle fehmi ḳābil olmayandan ʿibāretdür. إحتصار قابلاً للا İḥtiṣāra ḳābil idi muṭavvel olan[12] yirleri. Ve قابلاً, كان'nüň ḫaberidür[13]. مفتقرا الى الايضاح Ve vāżıḥ itmege muḥtāc idi taʿḳīd olan yiri. والتّجريد daḫi tecrīde muḥtāc idi anda olan ḥaṣvüň her biri. الفت مختصراً يتضمّن ما فيه من القواعد Yaʿnī vaḳtā ki ʿilm-i belāġat ʿulūmuň ecelli ve Miftāḥ-ı ʿUlūm'uň ḳısm-ı ṣāliṣi bu fennüň ekmeli idi ve iḫtiṣāra ḳābil idi teʾlīf eyledüm bir muḫtaṣarı ki ḳısm-ı ṣāliṣde olan ḳavāʿide mutażammındur. Yaʿnī anda olan bu muḫtaṣarda mevcūddur. الفت مختصراً, لمّا'nuň cevābıdur. و يشتمل على ما يحتاج اليه من الامثلة والشواهد Ve müştemildür ol muḫtaṣar şol nesneye ki muḫtācun ileyhdür ki ol emṯile ve şevāhiddür. Emṯileden murād īżāḥ-ı

[10] من: Bu kelime Telhîs'te "عن" şeklindedir.
[11] olub: olursa S.
[12] Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[13] ḫaberidür: ḫaber-i baʿd-ı ḫaberidür TDKY.

ḳavāʿid içün mezḳūr olan cüzʾiyyātdur ve şevāhid iṣbāt-ı ḳavāʿid içün mezbūr olan cüzʾiyyātdan ʿibāretdür. Pes ʿumūmiyye emṣile ṭarafındandur. و لم آل جهداً فی تحقیقه و تهذیبه Ve taḳṣīr eyledüm senden saʿy u ictihādumı muḫtaṣaruň taḥḳīḳ ü tenḳīḥinde الو iki mefʿūl iḳtiżā ider. Evvelki mefʿūli ḥaẕf olınub و لم آلك جهدی و رتّبته ترتیباً اقرب تناولاً من ترتیبه taḳdīrindedür. daḫi tertīb eyledüm bu muḫtaṣarı bir tertīb ile ki maʿnī aḫẕ itmede Sekkākī'nüň tertībinden fehme aḳrebdür. و لم ابالغ فی اختصار لفظه Ve mübālaġayı terk eyledüm muḫtaṣaruň lafẓī iḫtiṣārında تقریباً لتعاطیه muḫtaṣaruň tenāvül ve aḫẕı ḳarīb olmaḳ içün. Pes تقریباً kelimesi لم ابالغ żımnında olan terkībü'l-mübālaġanuň mefʿūlün lehidür. و طلباً لتسهیل فهمه علی طالبیه

[3b]

Ve muḫtaṣaruň ṭalebelere fehmi āsān olmaḳ ṭalebi[14] içün ve żamāyir muḫtaṣara rāciʿdür. Mātin ʿaleyhi'r-raḥme müʾellifin münaḳḳaḥ ve sehlü'l-meʾḫaẕ oldıġın vaṣf itmekle benüm teʾlīfüm Miftāḥ'uň ḳısm-ı şāliṣi gibi ḥaşve ve taṭvīle mutażammın degildür diyü taʿarrużdur. واضفت الی ذلك فوائد عشرت فی بعض کتب القوم علیها Ve iżāfe eyledüm ol muḫtaṣara nice fevāʾid ki muṭṭaliʿ olmışdum anlara baʿżı kütüb-i ḳavmde. و زوائد لم اظفر فی کلام احدٍ بالتصریح بها ولا الاشارة الیها Ve iżāfe eyledüm muḫtaṣara nice meʿānī-i zāʾide ki hīç kimsenüň kelāmında bulmamışdum gerek ṣarāḥat ve gerek kināyet. Belki iḫtirāʿ-ı ṭabʿ-ı neḳḳād ve īcād-ı ẕihn-i Ḫudā-dāddur. وسمّیته تلخیص المفتاح Ve ol muḫtaṣarı Telḫīṣ-i Miftāḥ ile tesmiye eyledüm tā kim ismi maʿnāsına muṭābıḳ ola. و انا اسأل الله تعالی Ve ḥālbuki ben Ḫaḳ sübḥānehu Bārī'den suʾāl iderin من فضله ان ینفع به ol Allāh nefʿlendürmekligi bu muḫtaṣar ile ṭālibi ol nefʿ kendü fażlından oldıġı ḥālde. Pes من فضله ḥāldür maṣdar-ı müʾevvel[15] mefʿūlün bihden کما نفع باصله muḫtaṣaruň aṣlı ile ki ol Miftāḥ'dur veyā Miftāḥ'uň[16] ḳısm-ı şāliṣidür nefʿlendürmekligi gibi bu fennüň aṣḥābını. انّه ولیٌّ ذلك تحقیقا Allāhu teʿālā ol nefʿüň ṣāḥibidür. و هو حسبی Ve Ḫaḳ teʿālā baňa kāfīdür cemīʿ umūrda. و نعم الوکیل Ve gökçek vekīldür ol[17] Ḫudā-yı Ġanī.

330| db

مقدمه Yaʿnī bu bir muḳaddimedür. Pes هذه مقدمه taḳdīrindedür ve lafẓ-ı muḳaddime taḳaddem maʿnāsına olan ḳademeden meʾḫūẕedür veyā müteʿaddī olan ḳademeden müştaḳ olub اباع الشاة نفسها ḳabīlinden olur. Ve muḳaddime aṣl-ı vażʿda ceyşden muḳaddem taʿyīn olınan ʿaskere ıṭlāḳ olınur ki Türkīde aňa çarḫacı dirler. Baʿde ber-vech-i istiʿāre muḳaddime-i kitābla muḳaddime-i ʿilm içün vażʿ olındı. Ve muḳaddime-i

[14] ṭalebi: Bu ḳelime S. nüshasında yoktur.

[15] Metinde şeklinde imlâ edilmiştir.

[16] veyā Miftāḥ'uň: ve maʿnānuň S.

[17] ol: Bu kelime S. nüshasında yokdur.

[4a]

kitāb maḳṣūddan evvel maḥż-ı irtibāṭ u intifāʿ içün meẕkūr olan kelāmdur. Muḳaddime-i ʿilm şol şeyʾdür ki şürūʿ-ı mesāʾilde mevḳūfun ʿaleyh ola. Ve bu muḫtaṣarda meẕkūr muḳaddime-i kitābdur. Ve muḳaddime-i kitābla muḳaddime-i ʿilm mā-beyninde farḳ ḫafī degildür. Ve egerçi bu muḳaddime baʿżı yārān-ı süḫan-sencāna ve bu maʿnā-yı raʿnā eger iḫvān-ı nüktedāna pes perde-i ḫafāda ḳalub āyīne-i żamīrlerinde ṣūret-peẕīr olmamışdur. Ve muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme bu muḫtaṣarı bir muḳaddime ve üç fen üzre tertīb eyledi. Zīrā bu kitābda mesṭūr ve bu risālede mezbūr yā mesāʾil ve maḳāṣıd veyā maḳṣūddan evvel maḥż-ı irtibāṭ u intifāʿ içün baʿżı fevāʾiddür. İkinci ḳısm muḳaddimedür. Ve evvelki ḳısm daḫi üç nevʿ üzeredür.[18] Zīrā yā[19] ġaraż ol ʿilmden edā-yı merāmda ḫaṭādan ictināb eylemekdür ve ol fenn-i evveldür veyā ġaraż ol ʿilmden taʿḳīd-i maʿnevīden iḥtirāzdur ve ol fenn-i ṣānīdür veyā ġaraż taḥsīn-i vücūh-ı kelāmdur ve ol fenn-i ṣāliṣdür. Ve bu taḳsīm küllüň eczāsına taḳsīmi ḳabīlindendür küllīnüň cüzʾiyyātına degildür. الفصاحة Feṣāḥat aṣl-ı luġatda lebenüň pāk u ṣāfī ve lükneden ḫālī olub lisānuň[20] ḥirmān u inṭılāḳla ittiṣāfıdur. يوصف بها المفرد Vaṣf olınur feṣāḥatla müfred yaʿnī müfrede ṣıfat olabilür kelime-i faṣīḥa gibi. والكلام Kelām daḫi vaṣf olınur feṣāḥatla yaʿnī neṣrde kelām-ı faṣīḥ ve naẓmda ḳaṣīde-i faṣīḥa dimek ṣaḥīḥdür. والمتكلّم Ve vaṣf olınur feṣāḥatla mütekellim daḫi kātib-i faṣīḥ ve ṣāʿir-i faṣīḥ ve imreʾet-i faṣīḥa gibi. والبلاغة Ve belāġatdür aṣl vüṣūl ü intihā maʿnāsınadur. يوصف بها الا خيران

[4b]

فقط Vaṣf olınur belāġatle ol iki āḫirki ancaḳ. Yaʿnī kelām-ı belīġ ve recül-i belīġ dinülür ancaḳ kelime-i belīġa dinülmez. Zīrā istiḳrā vü tetebbuʿ-ı kelām-ı ʿArabda kelime-i belīġa işidilmemişdür. فالفصاحة فى المفرد Pes feṣāḥat müfredde خلوصه müfredüň ḫulūṣla muttaṣıf olmışıdur yaʿnī müfredüň ḫālī vü pāk olmışıdur من تنافر الحروف tenāfür-i ḥurūfdan yaʿnī kelime lisān üzre ṣaḳīl olub anuňla nuṭḳ müteʿassir olmaḳdan والغرابة ġarābetden daḫi pāk olmışıdur yaʿnī kelime vaḥşet-āmīz olub maʿnāsı[21] ġayr-ı ẓāhir ve istiʿmāli meʾnūs olmamaḳdan[22] اللغوى والمخالفة القياس daḫi luġatuň ḳānūn ve ḳāʿidesine muḫālif[23] olmaḳdan yaʿnī vāżıʿ-ı luġatdan ṣābit olan ḳānūnuň ḫilāfı üzre ẓāhib olmaḳdan. فالتّنافر Pes müfredde tenāfür غدائره مستشزراتٌ الى العلى نحو İmruʾu'l-Ḳays'uň ḳaṣīde-i lāmiyyesinde vāḳiʿ müsteşzirāt gibi. Ve ʿacz-i beyt budur تضل العقاص فى مثنّى و مرسل ve غدائره'da olan żamīr beyt-i sābıḳda vāḳiʿ ferʿe ʿāʾiddür. Ve ġadāʾir cemʿ-i ġadīredür gīsū dimekdür. Ve müsteşzirāt merfūʿāt veyā mürtefiʿāt maʿnāsınadur. Hem lāzım ve hem müteʿaddī lākin

[18] üzeredür: üzre S.
[19] yā: Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[20] lisānuň: liniki S.
[21] maʿnāsı: maʿnāsına S.
[22] اللغوى: Bu kelime Telhîs'te yoktur.
[23] muḫālif: Bu kelime TDKY. nüshasında yoktur.

iḳtiżāʾ-i maḳāma göre müteʿaddī olmaḳ ensebdür. Ve ʿulā ʿulyānuň cemʿidür ve ʿulyā aʿlānuň teʾnīṣidür. Ve ʿuḳāṣ ʿaḳīṣanuň cemʿidür ve ʿaḳīṣa rişte ile baġlanmış saçuň bir bölügine dirler. Ve müşennā meftūl dimekdür ve mürsel anuň ḫilāfıdur. Ve ḥāṣıl-ı maʿnā budur ki ol ferʿüň gīsūsı yuḳaruya ḳaldurılmışdur ve gizlenmişdür mecmūʿ olan gīsūsı meftūl u ġayr-ı meftūlinde. Ve tenāfürdendür Ebū ʿAlḳame'nüň

[5a]

مالكم تكأكأتم عليّ كما تكأكأوُن على ذى جنّةٍ افرنقعوا عنّى didügi. تكأكأ ictimāʿ dimekdür. Ve افرنقاع ictināb maʿnāsınadur. Cārullāh ʿallāmeden menḳūldür ki Ebū ʿAlḳame Başra kūçelerinde seyr ider iken nā-gāh başına sevdā ġalebe idüb bī-ḫod düşdükde üzerine ādem cemʿ olub barmaḳların şıḳub üẕnine eẕān oḳur iken içlerinden ḳaçub مالكم تكأكأتم dimege başladı. Baʿżı aṣḥāb bıraḳuň şunı didiler. لانّ شيطانه يتكلم بالهندية Ammā Cevherī'den menḳūl olan budur ki İbni ʿÖmer ʿĪsī-i Naḥvī ḥimārından düşüb üzerine ādem cemʿ olduḳda bunlara teveccüh idüb bu kelām-ı belīġ anuňdur. والغرابة Ve müfredde ġarābet yaʿnī kelime vaḥşet-āmīz olub maʿnāsı ẓāhir ve istiʿmāli meʾnūs olmayan نحو و فاحماً و مرسناً مسرّجاً ʿAccāc şāʿirüň şiʿrinde vāḳiʿ olan müserrec gibi. Mışrāʿuň ṣadrı budur: و مقلة و حاجباً مزجّجاً Muḳle gözüň bebegine gözüň tamām ağına ve ḳarasına daḫi ıṭlāḳ olınur. Ve müzeccec uzun ve ince dimekdür. Ve fāḥim kömür gibi siyāh ḳıl dimekdür. Ve mersin enfdür. Ve meʾāl-i maʿnī budur ki Ezmān adlu maḥbūbe iẓhār eyledi çeşm ve ebrūyı ve kömür gibi siyāh mūları ve müserrec olan enfi. ای كالسّيف السّريجى فى الدّقّة والاستواء Yüserrec bir demircinüň adıdur ki seyfüň eň aʿlāsın aňa isnād iderler. Yaʿnī maḥbūbenüň enfi incelikde ve berāber olmaḳda Süreyc adlu üstāda mensūb olan ḳılıc gibidür. اوكالسّراج فى البريق واللّمعان Berīḳ[24] berḳüň ṣıfat-ı müşebbehidür. Yaʿnī maḥbūbenüň enfi yāḫod çerāġ gibidür[25] berrāḳ u rūşen olmaḳda. Fī'l-ḥaḳīḳa sāmiʿ müserrec işitdikde

[5b]

ʿacabā seyf-i Süreycī'den mi ʿibāretdür yoḳsa çerāġ mı[26] dimekdür vādī-i tereddüde düşüb maʿnā-yı maḳṣūd kendüye rūşen olmaz. والمخالفة Müfredde muḫālefet yaʿnī kelimenüň ḫilāf-ı vaż'-ı vāżıʿ üzre olması نحو الحمدلله العلىّ الاجلّ şāʿirüň الاجلل didügi gibi. Yaʿnī ḳıyās ecell iken idġām ile şāʿir ḫilāf-ı vaż'-ı vāżıʿa mürtekib olub fekk-i idġāmla ẕikr eylemişdür. فيل ومن الكراهة فى السّمع Ve baʿżı fużalādan menḳūldür ki feṣāḥat müfredde oldur ki müfredüň meẕkūr olandan pāk olması gibi kerāhet-i semʿden daḫi ḫāliṣ ola. Yaʿnī[27] sāmiʿ ol müfredüň istimāʿından teneffür itmeye. نحو كريم الجرشّى شريف النّسب Ebū Ṭayyib Mütenebbī şāʿirüň الجرشّى didügi gibi ve ṣadr-ı mışrāʿ budur: مبارك الاسم اغرّ اللقب Yaʿnī emīr-i ʿArab ki memdūḥ-ı şāʿirdür ismi

[24] berīḳ: barnaḳ S.
[25] gibidür: Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[26] mı: gibi S.
[27] yaʿnī: baʿżı S.

Mübārek'dür. Emīrü'l-müʾminīn İmām ʿAlī raḍıyallāhu teʿālā ʿanhu ḥażretlerinüň ismine mufāvıḳ olduġıçün ve laḳabı maʿrūfdur ve nefsi kerīmdür ve ḥaseb ü nesebi şerīfdür. و فيه نظرٌ Ḳāʾilüň ḳavlinde naẓar vardur. Zīrā müfredüň kerāhet-i[28] semʿden pāk olması kelām-ı vaḥşī ile taʿbīr olınan ġarābetüň taḥtında dāḫildür. Pes maḳūl-i ḳavl müstedrek olduġına lā-reybdür. الفصاحة فى الكلام Fesāḥat kelāmda ضعف التأليف خلوصه عن[29] kelāmuň żaʿf-ı teʾlīfden pāk olmışıdur. Ve żaʿf-ı teʾlīfden murād cumhūr-ı nuḥāt mā-beyninde meşhūr olan ḳavāʿidüň ḫilāfına ẕāhib olmaḳdur. والتنافر الكلمات daḫi kelāmuň kelimātı lisān üzre ṣaḳīl olmaḳdan ḫāliş olmışıdur ve egerçi her kelime ḥadd-i ẕātında faṣīḥa ola. والتّعقيد daḫi bir ḫalel vāḳiʿ olmaḳ sebebiyle kelāmuň delāleti ẓāhir olmamaḳdan ḫāliş

[6a]

olmışıdur. مع فصاحتها Ol kelimāt-ı kelām faṣīḥa olduḳları ḥālde. Pes مع فصاحتها cümlesi maḥallen manṣūb fāʿil-i ḫulūṣdan ḥāl vāḳiʿ olur. Yaʿnī feṣāḥat-ı kelām iki nesne sebebiyle olur. Biri kelimātı faṣīḥa ve biri daḫi kelāmuň taʿḳīdden ve tenāfür-i kelimātdan ve żaʿf-ı teʾlīfden berī olmışıdur. فالضّعف Pes kelāmda żaʿf-ı teʾlīf نحو ضرب غلامه زيداً bu terkīb gibi. Zīrā żamīr-i mużāfun ileyh Zeyd'e ʿāʾidedür ve Zeyd lafẓen ve rütbeten muʾaḫḫardur ve[30] bu maʿḳūle ızmār ḳable'ẕ-ẕikr ḫilāf-ı cumhūr-ı nuḥātdur. والتّنافر Ve kelāmda tenāfür ولیس قرب قبر حربٍ نحو قوله[31] ḳāʿilüň bu ḳavli gibi yaʿnī Ḥarb adlu kimsenüň mezārı ḳurbında bir mezār yoḳdur. Ve ṣadr-ı beyt budur: وقبر حربٍ بمكان قفر Ve ḳafr şol ṣaḥrāya dirler ki anda şu olmaya ve nebātāt ḳısmı bitmeye ve zebān-ı Türkīde[32] miṣāl-i[33] tenāfür ḳāʾilüň bir berber bir berbere bre berber berü baḳ didügi gibi. وقوله كريم متى امدحه امدحه والورى Ve tenāfürdendür Ebū't-Temmām Ṭāʾī'nüň امدحه امدحه didügi. Ve beytüň āḫiri budur: واذا معى مالمته لمته وحدى Yaʿnī ol bir kerīmdür ki her bār eger ben anı medḥ idersem medḥ iderin ve ḫālbuki ʿālem benümle biledür ve eger ẕemm idersem ẕemm iderin tenhā yaʿnī medḥ eyledügüm zamānda ʿālem baňa yār olub benümle bile medḥ iderler ve eger ẕemm idersem kimse baňa yār olmayub benden ġayrı kimse anı ẕemm itmez. Ve muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme iki miṣāl ile temṣīl eyledi. Zīrā tenāfür iki ḳısm üzredür yā ġāyet[34] ṣiḳaldedür evvelki miṣāl gibi veyā andan eḫafdur ikinci miṣāl gibi. والتّعقيد Ve kelāmda taʿḳīd ان لايكون[35] ظاهر الدّلالة على المراد oldur ki maʿnā-yı maḳṣūda delāleti ẓāhir olmaya لخللٍ bir ḫalel vāḳiʿ olmaḳ vāsıṭasıyla اما فى النّظم

[28] kerāhet-i: kerāmeti S.
[29] عن: Bu kelime Telhîs'te من şeklindedir.
[30] ve: Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[31] نحو قوله: Bu kısım Telhîs'te كقوله şeklindedir.
[32] Türkīde: berkīde S.
[33] miṣāl-i: Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[34] ġāyet: ġāʾib S.
[35] Telhîs'te لايكون ifadesinden sonra الكلام kelimesi yer almaktadır.

[6b]

yā kelām-ı manẓūmda yaʿnī yā naẓm sebebiyle kelāmda taḳdīm ü teʾḫīr veyā ḥaẕf ü teẕkīr vāḳiʿ olmaḳla maʿnī ẓāhir olmaya ve aňa taʿḳīd-i lafẓī dirler. Ve eger ḫalel intiḳāl-i maʿnāda ola yaʿnī ẓihn-i sāmiʿ luġat-ı iʿtibārī ile mefhūm olan maʿnāya menḳūl olub şāʿirüň ḳaṣd eyledügi maʿnāya intiḳāl eylemeye aňa taʿḳīd-i maʿnevī dinilür. كقول الفرزدق Taʿḳīd-i lafẓīnüň miṣāli Farazdaḳ'uň ḳavli gibi خال هشام فى مدح[36] ḫākim-i Medīne olan Hişām bin ʿAbdülmelik'üň ḫāli medḥindeki[37] İbrāhīm bin İsmaʿīl el-Maḫrūmī'dür ومامثله فى النّاس الاّ ممّلكاً ابو امّه حىٌّ ابوه يقاربه Beyt-i mezbūrda olan ما ḥarfdür ليس maʿnāsına. ومثله lafẓen merfūʿ ما'nuň ismidür ve النّاس فى ẓarf-ı müstaḳır maḥallen manṣūb ḫaber-i ما'dur ve الاّ ḥarf-i istiṯnā ve ممّلكاً müsteṯnādur ve ابو lafẓen merfūʿ mübtedādur ve امّه mużāfun ileyh ve mużāfdur ve حىٌّ müsteṯnā minhdür ve bedel vāḳiʿ olmışdur. İsm-i ما'dan ve ابوه lafẓen merfūʿ ḫaber mübtedādur ve يقاربه cümlesi ṣıfat-ı حىٌّ'dür. Pes bu beyt taʿḳīd-i lafẓīden ḫālī degildür. Zīrā naẓm sebebiyle müsteṯnā ki ممّلكاً'dür. Müsteṯnā minh üzre ki حىٌّ'dür taḳdīm olınmışdur ve bedel ile ki حىٌّ'dür. Mübeddelün minh ile ki مثله'dür çoḳ fāṣıla vāḳiʿ olmışdur ve mübtedā ile ki ابو امّه'dür ḫaber ile ki ابوه mā-beyninde ecnebī ki حىٌّ'dür fāṣıla vāḳiʿ olmışdur. Ve ṣıfatla mevṣūf ortasındaki يقاربه حىٌّ'dür. وما مثله فى النّاس حىٌّ ابوه kelimesi ecnebī düşmedür. Pes taḳdīr-i kelām böyle olur

يقاربه الاّ ممّلكاً ابو امّه ابوه Yaʿnī İbrāhīm Maḫrūmī'nüň mānendi yoḳdur. Meger şol melik ü vālī ki anasınuň babası memdūḥuň babası

[7a]

ola. Yaʿnī meger Hişām ki anuň hemşīre-zādesidür ve taʿḳīd-i lafẓīendür Firdevsī'nüň bu şiʿri:

ازين سوهزار و ازان سوهزار

چوبرهم زدند كشته شد صد هزار

taḳdīr-i kelām böyledür ازين سو هزار و وزان سو هزار كشته شد چوبرهم زدند صد هزار ʿArabiyye الف من طرف والف من طرف فاذا قاتل قوتل مائة الف, قاتل'nün fāʿili مائة الف'dür. Ve قوتل'nüň mefʿūl[i] مالم ism-i fāʿili żamīr-i müstetir olub الف من طرف lafẓa ʿāʾiddür. Ve وامّا فى الانتقال veyā ḫalel intiḳāl-i maʿnīde ola. Yaʿnī taʿḳīdüň bir ḳısmı daḫi oldur ki levāzım-ı baʿīde ve vesāyiṭ-i keşīre sebebi ile ẓihn-i sāmiʿ luġat-ı iʿtibārī ile mefhūm olan maʿnāya meşġūl olmaġla maḳṣūd-ı bi'ẕ-ẕāt olan maʿnānuň intiḳālinde ḫalel-peẕīr olub sühūletle fehm itmeye. كقول الاخر Şāʿir-i āḫer ʿAbbās bin Aḥnef'üň[38] ḳavli gibi ساطلب بعد الدّار عنكم لتقربوا و تسكب عينای الدّموع لتجمدا yaʿnī ṭaleb iderin firāḳı sizden viṣālüňüz içün ve döker benüm iki[39] gözüm yaşı gözlerüm ḫuşk olmaḳ içün. Yaʿnī ḫālā aġların şāyed ki baʿd-ı zamān feraḥ ü sürūr müyesser ola. فانّ الانتقال من جمود

[36] مدح: Telhîs'te bu kelime yoktur.
[37] medḥindeki: medḥīdeki S.
[38] Aḥnef'üň: Ecben'üň S.
[39] iki: iken S.

العين الى بخلها بالدّموع Taḥḳīḳen ḥāluhu baña ḥüznde cümūd-ı ʿayndan ẕihne müntaḳil olan çeşmüñ buḫlidür göz yaşıyla yaʿnī bedʾen emrde ẕihne müntaḳil[40] ʿadem-i bükādur. لا الى ما قصده من السّرور Ṣāʿirüñ maḳṣūd-ı biʾẕ-ẕātı olan sürür feraḥ degildür. Pes لتجمدا kelāmında taʿḳīd-i maʿnevī mevcūddur. Zīrā bedʾen luġat-ı iʿtibārī ile ẕihne tebādür iden ʿadem-i bükādur. Ṣāʿirüñ ḳaṣd eyledügi feraḥ ve sürür degildür ve bu

[7b]

ḳabīldendür beyt [41]لعنت بدان دیار که دانابود beyt درهر دیار که مردم دانا غریر غریر Zīrā bedʾen emrde ẕihne müntaḳil kāf-ı beyāniyyedür. Ṣāʿirüñ ḳaṣd eyledügi kāf-ı taʿlīl degildür. Fī'l-ḥaḳīḳa kāf-ı beyāniyye olıcaḳ maʿnā böyle olur ki laʿnet ol diyāra ki anda dānā ġarīr ola. Ve edāt-ı taʿlīl içün olıcaḳ maʿnā böyle olur ki her diyārda ki dānā ġarīr olmaya laʿnet ol diyāra. Zīrā nefs-i emrde dānā ġarīrdür ve ṣāʿirüñ maḳṣūdı maʿnā-yı ṣānīdür كما لايخفى على الاعزة. Ve bu ḳabīldendür beyt:

Ehl-i diller meclisinde sen ırag̈ olma ṣaḳın

Kim bu meclisden ırag̈ olan olur Ḥaḳḳ'a yaḳın

Ve maʿnā-yı beyt budur ki erbāb-ı ʿirfān meclisinden baʿīd olma.[42] Zīrā ırag̈ olan kimesne bu meclisden Ḥaḳḳ'a yaḳın olur. Yaʿnī çünki ırag̈ olana sebeb-i ḳurb-ı Ḥaḳ bu meclisdür. Sen bu meclisden baʿīd olmayasın. Şiʿrde[43] vāḳiʿ edāt taʿlīl içündür istifhām içün degildür. Ve egerçi maʿnā-yı istifhām müsellem-i baʿż-ı süḫan-sencān[44] ve naḳş-ı żamīr-i ekṣer-yārāndur. Fārsī:

بردر اهل صفا د و ر مشو ای دل من

هر که دوراست ازین در بخدا نزدیکست

Ve baʿżı eʾimmeden menḳūldür ki قيل ومن كثرة التّكرار وتتابع الاضافات kelāmda feṣāḥat oldur ki kelāmuñ meẕkūr olandan pāk olması gibi keṣret-i tekrārdan ve tetābuʿ-ı iżāfātdan daḫi pāk u ḫāliṣ olmasıdur. كقوله Miṣāl-i keṣret-i tekrār Ebū Ṭayyib Mütenebbī'nüñ ḳavli gibi سبوحٌ لها منها عليها شواهد mıṣrāʿuñ ṣadrı budur[45]

[40] çeşmüñ buḫlidür göz yaşıyla yaʿnī bedʾen emrde ẕihne müntaḳil: Bu kısım S. nüshasında yoktur.

[41] غریر: Her iki nüshada da harflerin noktaları konmadığı için bu kelime عزيز okunmaya da müsaittir. Bu durumda beytin açıklama kısmında geçen "ġarīr" kelimesinin de "ʿazīz" olması gerekmektedir.

[42] olma: olmaya S.

[43] olmayasın şiʿrde: olma pes bu şiʿrde: TDKY.

[44] süḫan: semen S.

[45] budur: Bu kelime TDKY. nüshasında yoktur.

[8a]

وتسعدنی فی غمرة بعد غمرة. سبوح feresdür ve isʿād-ı muʿāvenet maʿnāsına-dur. Ve غمرة şiddetdür ve سبوح ṣadr-ı beytde olan تسعدن'nüň fāʿilidür. Ve لها cümlesi fāʿilüň ṣıfatıdur. Ve منها ḥāldür شواهد'den ve عليها ẓarf-ı laġv şevāhide müteʿallıḳdur. Ve شواهد fāʿil-i ẓarfdur ki ol لها'dur. Yaʿnī muʿāvenet ider baňa bir şiddetden ṣoňra bir şiddetde bir at ki anuňçün andan aňa niçe ʿalāmāt ḥāṣıldur. Yaʿnī necīb ü aṣīl olduġına kendinden kendine niçe ʿalāmāt-ı beyyināt vardur. وقوله Miṣāl-i tetābuʿ-ı iżāfāt Mütenebbī'nüň ḳavli gibi فانت بمرئاً مئن سعاد ve ʿacz-i mışrāʿ budur حمامة جرعى حومة الجندل اسجعى ومسمعى cürʿā medd ile اجرع'uň teʾnīṣidür żarūret-i şiʿr içün ḳaṣr olınmışdur ḳumsallı yir dimekdür. Ve حومة muʿaẓẓam şeyʾdür. Ve جندل ṭaşlu yir dimek-dür. Ve سجع gögercinüň ve sāʾir ṭuyūruň hedīridür. Ve maʿnā-yı beyt budur ki ey ṭaşlu mevżiʿüň yüksek yirinüň ḳumsallı .....[46] gögercini āvāz vir. Zīrā Suʿād adlu maḥbūbeye görinürsin ve senüň hedīrüň işidür. وفيه نظرٌ Ḳāʾilüň bu ḳavlinde naẓar vardur. Zīrā her biri fermān-ı ḳadīmde vāḳiʿdür ammā keşret-i tekrār [47]ونفسٍ وما سوّاها فالهمها فجورها وتقواها gibi ve ammā tetābuʿ-ı iżāfāt ذكر رحمة ربك gibi. فى المتكلّم Ve feṣāḥat mütekellimde ملكةٌ يقتدربها على التّعبير عن المقصود بلفظٍ فصيحٍ bir keyfiyyet ve ḳuvvetdür ki mütekellim ḳādir olur anuňla maḳṣūduň taʿbīr ve tefsīrine lafẓ-ı faṣīḥ ile ve maḳṣūd olan gerek müfred olsun dār-cār yār-ġār gibi ki[48] bunlar iʿrābsuz faṣīḥdür

[8b]

ve gerek mürekkeb olsun terākīb-i faṣīḥ gibi. والبلاغة Ve belāġat kelāmda مطابقته لمقتضى الحال مع فصاحته kelāmuň muḳteżā-yı ḥāle muṭābıḳ olmasıdur. Ol kelām faṣīḥ olduġı ḥālde meṣelā muḫāṭabuň ḥükme münkir olması ḥāldür teʾkīd iḳtiżā ider ve teʾkīd muḳteżā-yı ḥāldür. Pes münkire انّ زيداً قائم ve levḥ-i żamīri naḳş-ı inkārdan sāde olana زيدٌ قاعد dimek muḳteżā-yı ḥāle muṭābıḳ bir kelāmdur. وهو مختلفٌ Ve muḳteżā-yı ḥāl muḫtelifdür. فانّ مقامات الكلام متفاوتةٌ Zīrā taḥḳīken mevāżiʿ-i kelām muḫtelifedür. Yaʿnī bir maḳāma muṭābıḳ kelām āḫer maḳāmuň maḳāline muġāyirdür ve tefāvüt-i maḳāmāt-ı kelām ʿayn-ı tefāvüt-i aḥvāl-i muḳteżayātdur. Pes ḥāl ile maḳām müteġāyir bi'l-mefhūm olub mā-beynlerinde muġāyir iʿtibārīdür. Zīrā şeyʾ-i[49] vāḥiddür ki kelāma zamān olmaḳ iʿtibāriyle aňa ḥāl ıṭlāḳ olınur ve kelāma maḥal olmaḳ ḥasebi ile aňa maḳām dinilür. فمقام كلّ من التّنكير والاطلاق والتقديم والذكر يباين مقام خلافه Pes tenkīrden ve ıṭlāḳdan ve taḳdīmden ve ẓikrden her birinüň maḳāmı ḫilāfınuň maḳāmına muġāyirdür. Yaʿnī tenkīr maḳāmı taʿrīf maḳāmıyla mübāyindür ve ıṭlāḳ maḳāmı ḳayd maḳāmıyla muġāyirdür ve ẓikr maḳāmı ḥaẕf maḳāmıyla muḫālifdür ve teʾḫir maḳāmı taḳdīm maḳāmıyla mübāyin-

[46] Metinde şeklinde imlâ edilmiştir.

[47] "Nefse ve onu biçimlendirene, sonra da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham eyleyene ki ... (Şems: 7-8)".

[48] ki: Bu kelime S. nüshasında yoktur.

[49] şeyʾ-i: pes S.

dür. ومقام الفصل يباين مقام الوصل Ve terk-i ḥarf-i ʿaṭfla olan kelāmuň maḳāmı ḥarf-i ʿaṭf ile olan kelāmuň maḳāmı ile muġāyirdür. Ve bāb-ı faṣl ü vaṣl ʿaẓīmü'ş-şān olduġına bināʾen sāʾir aḥvālinden faṣl olındı. و كذا خطاب الذّكىّ مع خطاب الغبىّ Ve ancılayındur tīz fehm olanuň ḫiṭābı

[9a]

künd fehm olanuň ḫiṭābıyla. Zīrā fehm olan ʿibārāt-ı laṭīfe ve meʿānī-i .....[50] münāsibdür gevdenüň ḫiṭābı ḫilāfıyla ki والاصل فانه لا يفيده التطويل ولو ليست عليه التورية. و لكلّ كلمة Ve her bir kelime içün فعل gibi. Meṣelā مع صاحبتها ol kelimenüň muṣāḥibi ile yaʿnī kelime-i āḫeri ile ان gibi. Meṣelā مقامٌ bir maḳām vardur ki muṣāḥibi ile aṣl-ı maʿnāda şerīk(?) olanlarla yoḳdur. Yaʿnī şol fiʿl ki şarṭla iḳtirānı murād olına انّ ile istiʿmāli olanda bir maḳām vardur ki اذا ile istiʿmāli olanda yoḳdur. Ve egerçi انّ ile اذا müşārikdürler aṣl-ı maʿnāda ki ol şarṭdur ve edevāt-ı şarṭuň her biri içün fāṣıla istiʿmāli olduḳda bir maḳām vardur ki mużārun ʿaleyh istiʿmāli olduḳda yoḳdur. على هذه القياس. وارتفاع شان الكلام Ve kelāmuň irtifāʿ-ı şānı فى الحسن والقبول yaʿnī nefs-i emrde ḥüsni ve sāmiʿa göre ḳabūli بمطابقته للاعتبار المناسب iʿtibār-ı münāsibe[51] muṭābıḳ olmasıyladur. Yaʿnī kelām muḳteżā-yı ḥāle ne ḳadar münāsib ise ol ḳadar şān virmesi ʿālīdür. وانحطاطه بعدمها Ve kelāmuň ḥüsn ü ḳabūlde şānı içün[52] alçaḳ olması muḳteżā-yı ḥāle muṭābıḳ olmasıyladur. فمقتضى الحال هو الاعتبار المناسب Pes muḳteżā-yı ḥāl maḳām ve ḥāle münāsib olan iʿtibārdur. Zīrā eger muḳteżā-yı ḥāl ile iʿtibār-ı münāsib muġāyir olaydı muṣannif ʿaleyhi'r-raḥmenüň وارتفاع شان الكلام بمطابقته لمقتضى الحال didügi tefrīʿ ü netīce gibi vāḳiʿ olmaz idi. Bu ḳavli içün ki والبلاغة فى الكلام مطابقته لمقتضى الحال'dür ve ol iki kelām

[9b]

mā-beyninde teġāyür lāzım gelür idi. Lākin irtifāʿ-ı şānü'l-kelām tefrīʿ ü netīce gibi oldı. Muṣannifüň والبلاغة فى الكلام didügi içün pes[53] maʿlūm oldı ki muḳteżā-yı ḥāl ve iʿtibār-ı münāsib şeyʾ-i vāḥidden ʿibāretdür. Vaḳtā Ḥażret-i Şeyḫ Delāʾilü'l-İʿcāz'uň baʿżı mevāżiʿinde buyurmışlardı ki feṣāḥat maʿnāya rāciʿ bir ṣıfatdur ve baʿżı mevāʿżiʿinde vuṣlāt-ı kelām lafẓ içündür maʿnī içün degildür. Zīrā meʿānī ṭarīḳde maṭrūḥadur herkes anı bulur gerek ʿArabī ve gerek ʿAcemī ve eger ferdī ve eger bedevī. Pes lā-şek belāġat lafẓa rāciʿ bir ṣıfatdur. Muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme ol tenāḳużuň daḳīḳine işāret idüb eyitdi والبلاغة صفة[54] راجعةٌ الى اللّفظ Pes belāġat lafẓa ʿāʾid bir ṣıfatdur. Yaʿnī kelām-ı Ḥassān kelām-ı belīġdür dinülür ammā lafẓ ve ṣavt-ı iʿtibārī ile degil.

[50] Metinde معاني جمعته şeklinde imlâ edilmiştir.
[51] münāsibe: münāsib S.
[52] içün: Bu kelime TDKY. nüshasında yoktur.
[53] pes: Bu kelime S. nüshasında yoktur.
[54] صفة: Bu kelime Telhîs'te yoktur.

بل باعتبار افادته المعنى بالتركيب Belki ol lafẓ meʿānī ifāde eyledügi iʿtibāriyledür terkīb vāsıṭasıyla yaʿnī belāġat-ı kelām faḳaṭ lafẓa rāciʿ degildür ve faḳaṭ maʿnāya ʿāʾid degildür belki maʿnī iʿtibāriyle lafẓa rāciʿ bir ṣıfatdur. وكثيراً ما يسمّى ذلك فصاحتةً ايضاً Ve çoḳdur ki tesmiye olınur feṣāḥatla ol vaṣf-ı meẕkūr belāġatle tesmiye olındugı gibi. Pes bu[55] maḳāmda feṣāḥatla belāġat şeyʾ-i vāḥidden ʿibāretdür. ولها طرفان Ve belāġat-ı kelām içün iki ṭaraf vardur. اعلى Bir ṭarafı aʿlādur وهو حدّ الاعجاز'dür[56] ve bu ṭaraf-ı aʿlā ḥadd-i iʿcāzdur. Yaʿnī kelāmuň belāġatde irtifāsıdur[57] şol mertbeye ki ṭavḳ-ı beşerden ḫāric ola. وما يقرب منه Ve ṭaraf-ı aʿlādandur aʿlāya ḳarīb olan kelām yaʿnī aʿlā ve aʿlāya ḳarīb kelām ḥadd-i iʿcāzdur. Pes māʾ-i

[10a]

mevṣūle هو kelimesine maʿṭūfdur ve żamīr منه aʿlāya rāciʿ. Zīrā eger māʾ-i mevṣūle iʿcāza maʿṭūf ve żamīr منه aňa ʿāʾid olursa baʿżı eẕhāna lāʾiḥ olduġı gibi aʿlāya ḳarīb olan kelām ḥadd-i iʿcāzdan ḫāric olmaḳ lāzım gelür ve bu ḫod ḫilāf-ı müddeʿādur. واسفل Ve kelāmuň bir ṭarafı esfeldür. وهو ما اذا غيّرعنه الى ما دونه[58] Ve kelāmuň ṭaraf-ı esfeli oldur ki her gāh ol kelām ḥadd-i esfelden ednā[59] mertebeye taġyīr ve inzāl olınursa ve ḥadd-i esfelden olan ednā kelām belāġatsüz ancaḳ iʿrābla iktifā olınan kelāmdur. التحق Lāḥaḳ olur ol kelām. Ve egerçi ṣaḥīḥü'l-iʿrāb ise عند البلغاء باصوات الحيوانات büleġāʾ-i ede-

338| db

biyye ḳatında eṣvāt-ı ḥayvānāta yaʿnī aṣl-ı maḳṣūd müddeʿāya zāʾid olan leṭāʾifden müberrā ve ḥüsn-i nikātdan ḫālī ve muʿarrā olub keyfe mettefaḳ maḥallinden ṣādır olmış olur. وبينهما مراتبٌ كثيرةٌ Ve kelāmuň iki ṭarafı ki aʿlā ve esfeldür mā-beynlerinde merātib-i şettā ḥāṣıl baʿżısı baʿżısından mütefāvit-dür. وتتبعها وجوهٌ اخر ve tābiʿ olur belāġat-ı kelāma nice vücūh ki تورث الكلام حسناً kelāma ḥüsn virür. Yaʿnī ḥüsn virici nice vücūh daḫi belāġat-ı kelāma tābiʿ olur ve aňa ʿilm-i bedīʿ dirler. Pes bu temhīdden murād fenn-i bedīʿ muḥtācun ileyh ve ḥadd-i belāġatden ḫāric olub mānīʿ oldıġına işāretdür. وفى المتكلّم ملكةٌ يقتدر بها على تأليف كلام بليغ Ve belāġat mütekellimde bir meleke ve ḳuvvetdür ki mütekellim ḳādir olur anuňla kelām-ı belīġüň teʾlīfine. فعلم انّ كلّ بليغٍ فصيحٌ Pes siyāḳ [u] sibāḳdan bilindi ki taḫḳīḳen

[10b]

her belīġ faṣīḥdür zīrā taʿrīf-i belāġatde feṣāḥat .....[60] ولا عكس Yaʿnī ʿaks küllī degildür belki mādde-i iftirāḳ faṣīḥ ṭarīḳindendür. وانّ البلاغة مرجعها الى الاحتراز عن الخطاء فى تأدية المعنى المراد daḫi taḫḳīḳen bilindi ki ʿilm-i belāġatüň meʾāl ü muḥaṣṣalı maḳṣūd olan maʿnānuň edāsında ḫaṭādan ictinābdur. والى

[55] bu: Bu kelime S. nüshasında yoktur.

[56] dür: Bu ek TDKY. nüshasında yoktur.

[57] Bu kelimenin irtifāʿı olma ihtimali yüksektir.

[58] Telhîs'te "غيّر" kelimesinden sonra gelen "الكلام" kelimesi her iki nüshada da bulunmamaktadır.

[59] ednā: ola S.

[60] Metinde ماجوده در şeklinde imlâ edilmiştir.

Ve kelām-ı faṣīḥi ġayr-ı faṣīḥden teşḫīş eylemekdür. تمييز الكلام[61] الفصيح من غيره Kelām-ı faṣīḥi ġayr-ı faṣīḥden farḳ eylemek والثّانى منه ما يبيّن فى متن علم اللغة او bir miḳdārı oldur ki ʿilm-i luġatde veyā ʿilm-i ṣarfde[62] veyā ʿilm-i naḥvde beyān olınur veyāḫod ẕevḳ ve ḥiss ile fehm olınur ġarābet ve muḫālefet-i ḳıyās-ı luġavī ve żaʿf-ı teʾlīf ve tenāfür gibi. Yaʿnī maʿnā-yı maḳṣūduň edāsına ḫaṭādan ictinābı belāġat-ı kelāma maḫṣūṣ oldığı gibi kelāmuň faṣīḥ ve ġayr-ı faṣīḥi teşḫīş belāġat-ı kelāma münḥaşır degildür belki sāʾir ʿulūmla bilinmek ḳābildür. Yaʿnī şol şeyʾ ki وهو ما عدا التعقيد المعنوى mübeyyindür ʿilm-i luġatde veyā ʿilm-i ṣarfda veyā ʿilm-i naḥvde veyāḫod ḥiss ile derk olınur taʿḳīd-i maʿnevīden māʿadādur. Zīrā taʿḳīd-i maʿnevī ḥiss ile ve bu ʿulūmla bilinmez. Pes maʿlūm oldı ki ʿilm-i belāġatüň bir miḳdārı ẕikr olınan ʿulūmla bilinür imiş ve baʿżısı ḥiss ile derk olınur imiş. Lākin üç nesne ḳaldı maḳṣūduň edāsında ḫaṭādan ictināb ve taʿḳīd-i maʿnevīden iḥtirāz ve tevābiʿ-i ʿilm-i belāġat. Evvelki içün ʿilm-i meʿānī ve ikinci içün ʿilm-i beyān ve üçünci içün ʿilm-i bedīʿ vaż olınmaġla muṣannif ʿaleyhi'r-raḥme aňa işāret idüb eyitdi وما يحترز

[11a]

ve şol şeyʾ ki maʿnā-yı maḳṣūduň edāsında anuňla به عن الاوّل علم المعانى iḥtirāz olınur ʿilm-i meʿānīdür. Ve ol şeyʾ ki iḥtirāz olınur anuňla taʿḳīd-i maʿnevīden ʿilm-i beyāndur. وما يحترز به عن التعقيد المعنوىّ علم البيان Ve ol şeyʾ ki bilinür anuňla muḥassināt-ı kelām ʿilm-i bedīʿdür. Pes münḥaşır oldı bu risāle ʿilm-i belāġate ve belāġatüň tevābiʿine. وما يعرف به وجوه التحسين علم البديع Ve eʾimmeden çoḳ kimesne tesmiye ider ʿilm-i belāġati ve tevābiʿi ʿilm-i beyān ile. وكثيرٌ يسمّى الجميع علم البيان Ve eʾimmeden baʿżısı tesmiye ider evvelkiyi ʿilm-i meʿānīyle ve iki āḫirkiyi ki beyān ve bedīʿdür[63] ʿilm-i beyān ile. وبعضهم يسمّى الاوّل علم المعانى والاخيرين علم البيان Ve eʾimmeden baʿżısı tesmiye ider üçi ki meʿānī ve beyān ve bedīʿdür ʿilm-i bedīʿ ile yaʿnī ʿulūm-ı şelāşeye bile ʿilm-i bedīʿ ıṭlāḳ ider. والثلاثة علم البديع

على يد افقر الطلاب و خادم الاحبّاء والاصحاب الواثق باللطف الصمدانى .....[64] عبد الفقير محمد بن همّت بمحمية قسطنطنية المحروسه سنه ١٠٩٤ [1682/1683]

Sonuç

Hatîb el-Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh adlı eseri yalnızca Anadolu'da değil, bütün İslâm coğrafyasında etkili olmuş ve bu esere farklı kültürlere mensup âlimler tarafından çok sayıda şerh ve tercüme yazılmıştır. Telhîsü'l-Miftâh her ne kadar Miftâhu'l-Ulûm'daki bazı eksiklikleri tamamlamış, yanlışlıkları

[61] الكلام: Bu kelime Telhîs'te yoktur.

[62] ṣarfde: ṣarfdür S.

[63] bedīʿdür: bedīʿ S.

[64] Metinde الكف الورك şeklinde imlâ edilmiştir.

düzeltmiş ve ona yeni konu ve örnekler eklemiş olsa da muhtasar olmasından dolayı farklı âlimlerce daha anlaşılır bir hâle getirilme zaruretiyle şerh ve Arapça bilmeyenler tarafından kendisinden istifade edilmesi için de tercüme edilmiştir. Bu çalışmada ele alınan ve metni transkripsiyonlu olarak yayımlanan eser, Abdülganî Gürânî tarafından Telhîsü'l-Miftâh'ın dibâce ve mukaddimesinin Türkçeye tercüme edilmesinden ibarettir. Mütercim, ibare ibare tercüme yöntemini benimsemiş ve tercümede bazen sade bazen de ağır bir dil kullanmıştır.

Telhîsü'l-Miftâh'ın dibâce kısmında Miftâhu'l-Ulûm öncelikle övülmekte ve akabinde onun eksiklikleri belirtilmekte, mukaddime kısmında ise fesâhat ve belâgat kavramları alt başlıklar halinde örneklerle ele alınmaktadır. Miftâhu'l-Ulûm'da fesâhat ve belâgat kavramları beyân ilminden sonra ele alınmıştır. Ancak Kazvînî bu hususta Sekkâkî'yi taklit etmemiş ve bu iki kavrama mukaddimede yer vermiştir. Belâgatin iki temel mevzuu olan fesâhat ve belâgat kavramlarının iyi anlaşılması diğer belâgat konuları için de önemli bir adımdır. Abdülganî Gürânî de belâgat için son derece mühim olan bu kavramların iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yalnızca yukarıda değinilen iki kısmı tercüme etmekle yetinmiştir.

Belâgat geleneğinin en önemli eserlerinden birisi olan Telhîsü'l-Miftâh'ın, Anadolu'daki belâgat çalışmaları üzerindeki etkisinin ortaya konması için konuyla alakalı bütün eserlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu eserlerden birisinin incelendiği ve metninin transkripsiyonlu olarak yayımlandığı bu çalışmanın da Telhîsü'l-Miftâh'ın Anadolu sahası belâgat çalışmaları üzerindeki etkisinin ortaya konması için bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

Aytekin, Murat, *Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'u'n-Nûr" Adlı Telhîs Tercümesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006.

Benli, A. Sami, *Başlangıçtan Fatih Devri Sonuna Kadar Belagata Dair Eser Veren Osmanlı Âlimleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1991.

İshakoğlu, Ömer, *Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belagata Yaptığı Katkılar*, Yayımlanmamış Yüsek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2004.

Saraç, M. A. Yekta, "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies Günay Kut Armağanı,* c. III, 2004, ss. 311-344.

Şaban, İbrahim, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagata Dair Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 13, 2008, ss. 119-134.

_____, İbrahim, "Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 17, 2011, ss. 108-132.

Şanlı, İsmet, *Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi [Tenkitli Metin]*, Ürün Yayınları, Ankara, 2010.
Ustaosmanoğlu, Mahmut Şevket ve Şahin, Halil İbrahim, *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul, 2012.
Yalar, Mehmet, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 1997.

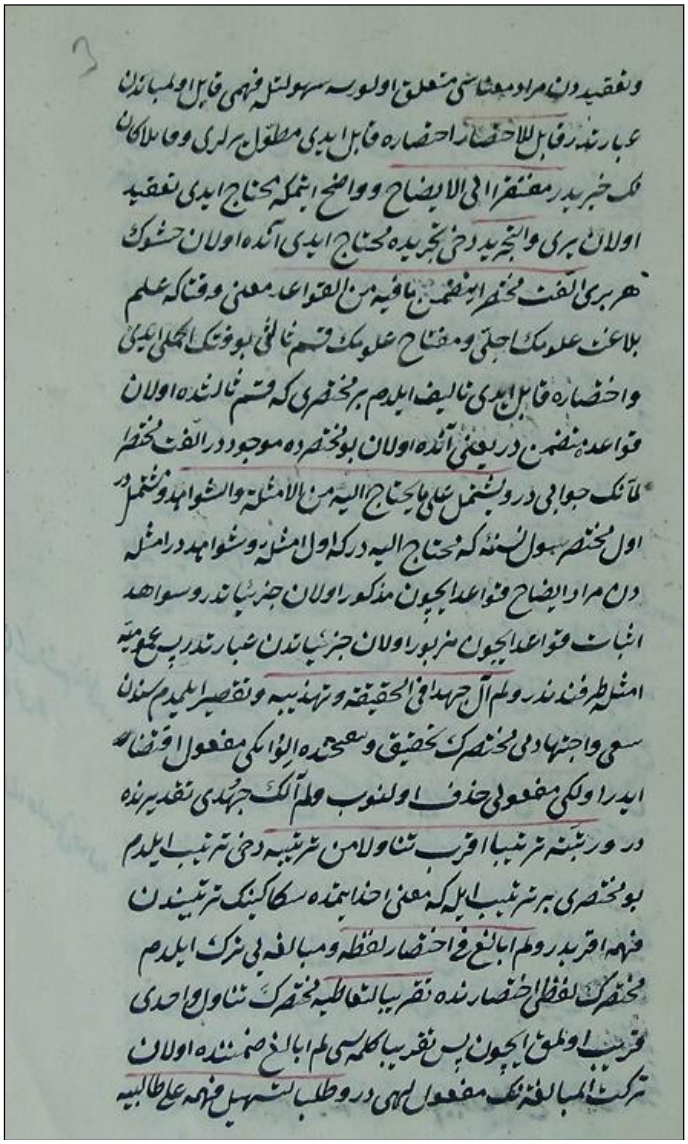

Ek 1: Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş 542 numaralı nüshanın 3a sayfası

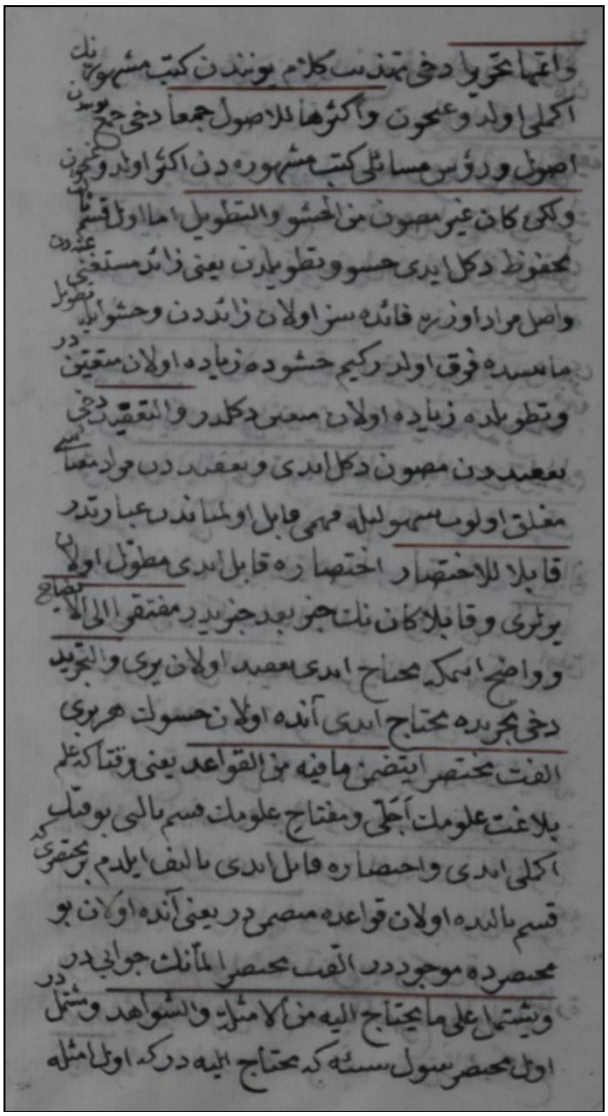

Ek 2: Türk Dil Kurumu Yazmaları A 273/7 numaralı nüshanın 127a sayfası

❋ ❋ ❋